

บทวิจารณ์หนังสือ (BOOK REVIEW)

โยนิโสมนสิการ : วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม

พระปลัดเมธี เขมปญโญ

Phrapalad Mathee Khemapanyo

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MahachulalongkornrajavidyalayaUniversity

Email: mathee197@gmail.com

ผู้เขียน : พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ปีที่พิมพ์ : 2556

สำนักพิมพ์ : สันติศิริการพิมพ์

ISBN : 978-974-11-1406-1

ความนำ

หนังสือเล่มนี้เป็นการรวมวิธีคิดตามหลักพุทธธรรม ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) เป็นนักวิชาการผู้มีความรู้ความสามารถทางด้านพระพุทธศาสนาที่ได้รับการยอมรับผลงานทางวิชาการ เป็นผู้มีความคิดและความจำเป็นเลิศ มีผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก หนังสือเรื่อง “วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม” เป็นผลงานที่เกี่ยวกับวิธีคิดในหลักพระพุทธศาสนา ท่านได้ให้เหตุผลของการเขียนงานเรื่องนี้ ว่า วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม (โยนิโสมนสิการ) ความหมายของวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายความหมายของโยนิโสมนสิการไว้ว่า โยนิโสมนสิการ คือ การคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ คิดวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง เป็นขั้นตอนสำคัญในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์ เป็นอิสระ ทำให้ทุกคนช่วยตนเองได้ และนำไปสู่จุดหมายของพุทธธรรมอย่างแท้จริงมีความสำคัญ

คำสำคัญ วิธีคิด, พุทธธรรม

ผู้เขียนชื่อ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ปัจจุบันคือ ศาสตราจารย์พิเศษ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ นามเดิม ประยุทธ์ อารยางกูร ฉายา ปยุตโต หรือที่รู้จักกันดีทั่วไปในนามปากกา

"ป. อ. ปยุตฺโต" เกิดเมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2481 ที่อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นพระนักวิชาการนักคิดนักเขียนผลงานทางพระพุทธศาสนา รุ่นใหม่ มีผลงานทางวิชาการพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ผลงานของท่านที่เป็นที่รู้จัก เช่น พุทธธรรม เป็นต้น ท่านได้รับการยกย่องจากทั้งในและต่างประเทศเป็นอย่างมาก ด้วยผลงานของท่านทำให้ท่านได้รับรางวัลและดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากหลายสถาบันทั้งในและนอกประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ท่านเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education) นอกจากนี้ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ที่ท่านได้รับรวมมีมากกว่า 15 สถาบัน ซึ่งนับว่าท่านเป็นพระภิกษุสงฆ์ไทยที่ได้รับการยกย่องให้ได้รับดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์มากที่สุดในปัจจุบัน และในปี พ.ศ. 2549 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ปัจจุบันสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ดำรงตำแหน่งเป็นศาสตราจารย์พิเศษ ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และจำพรรษาอยู่ที่วัดญาณเวศกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหา ประกอบด้วยวิธีคิด 10 แบบด้วยกัน คือ

1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย
2. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ
3. วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา
4. วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหา
5. วิธีคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย หรือวิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์
6. วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก
7. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม
8. วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม หรือวิธีคิดแบบปลูกเร้าคุณธรรม (แบบกุศลภาวนา)
9. วิธีคิดแบบเป็นอยู่กับปัจจุบัน
10. วิธีคิดแบบวิภาษวาท หรือวิธีคิดแล้วแสดงออกเป็นวิภาษวาท (พูดจำแนก)

ส่วนรายละเอียดสามารถอธิบายได้โดยย่อพอสังเขปดังนี้

1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ พิจารณาเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เป็นผล กล่าวคือ การพิจารณาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำต่างๆ แล้วสืบค้น สืบสาวไปถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดผลนั้น อาจทำโดยการหาความสัมพันธ์ หรือการตั้งคำถามแล้วหาคำตอบ เมื่อหาคำตอบที่แท้จริง แล้วย่อมสามารถสืบสาวไปถึงวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริง ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา

2. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ หรือกระจายเนื้อหา เป็นการคิดที่มุ่งให้มองและให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเองอีกแบบหนึ่ง ในทางธรรมมักใช้พิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสาร หรือความไม่เป็นตัวไม่เป็นตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย

3. วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้นๆ ตามธรรมดาของมันเอง ในฐานะที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ ประจุแต่งขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับไป ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไป เป็นอนิจจัง

4. วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหา มีลักษณะ 2 ประการ คือ

1) คิดตามเหตุและผล หรือเป็นไปตามเหตุและผล สืบสาวจากผลไปหาเหตุแล้วแก้ไขที่ต้นเหตุ

2) ต้องกำหนดรู้ และทำความเข้าใจปัญหาให้ชัดเจน แล้วคิดแก้ไขสาเหตุของปัญหาให้ตรงจุด ตรงเรื่อง ตรงความมุ่งหมาย ไม่ฟุ้งซ่านออกไปเรื่องอื่น และต้องเป็นการแก้ไขที่ปฏิบัติได้จริง

5. วิธีคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย หรือวิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คือ พิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับอรรถ หรือหลักการกับความมุ่งหมาย เมื่อจะลงมือปฏิบัติธรรมหรือทำการตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมาย ไม่เป็นการกระทำที่เคลื่อนไหวคลาด เลื่อนลอย หรือมงาย

6. วิธีคิดแบบคุณ โทษ และทางออก เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เน้นการยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้นๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้าน ทั้งด้านดี (เป็นคุณ) ด้านเสีย (เป็นโทษ) เมื่อมองเห็นทั้งด้านดีด้านเสียแล้ว ทางออกคืออะไร หรือเป็นอย่างไร

7. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาตัณหา เป็นขั้นฝึกหัดขัดเกลากิเลสหรือตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อไป คนที่มีวิธีคิดแบบคุณค่าแท้ มักเป็นคนใช้ปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ สามารถตัดสินใจได้ถูกต้อง

8. วิธีคิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม หรือวิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม (แบบกุศลภาวนา) เป็นวิธีคิดที่รู้จักนำเอาประสบการณ์ที่ผ่านมาคิดปรุงแต่งไปในทางที่ดีงาม เป็นประโยชน์ เป็นกุศล เป็นวิธีคิดในแนวสกัดกั้นหรือบรรเทาและขัดเกลาตัณหา เป็นข้อปฏิบัติระดับต้นๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญงอกงามแห่งกุศลธรรม

9. วิธีคิดแบบเป็นอยู่กับปัจจุบัน ความคิดชนิดที่อยู่กับปัจจุบัน เป็นการคิดในแนวทางความรู้หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา ซึ่งไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เป็นอยู่ในขณะนี้ หรือเป็นเรื่องผ่านไปแล้ว หรือเป็นเรื่องของกาลภายภาคหน้า ก็จัดเข้าในการเป็นอยู่กับปัจจุบันทั้งนั้น

10. วิธีคิดแบบวิภาษวาท หรือวิธีคิดแล้วแสดงออกเป็นวิภาษวาท (พูดจำแนก) วิภาษวาทไม่ใช่วิธีคิดโดยตรง แต่เป็นวิธีพูดหรือแสดงหลักการแห่งคำสอนแบบหนึ่ง

สิ่งที่โดดเด่นในหนังสือเล่มนี้ คือ การใช้วิธีคิดตามหลักพุทธธรรมหรือวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ จัดได้ว่าเป็นการคิดที่ใช้ปัญญาและทำให้ปัญญาเจริญงอกงามยิ่งขึ้น นำไปสู่การแก้ปัญหาเป็นทางแห่งความดับทุกข์และทำให้เกิดการศึกษาต่อไป นับได้ว่าเป็นการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี เป็นส่วนสำคัญของการศึกษาหรือพัฒนาตนในด้านการพัฒนาปัญญา ทำให้สามารถดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีงามและพึ่งพาตนเองได้นั่นเอง

หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาที่มุ่งเน้นการปฏิบัติและการสอน ที่จะส่งเสริมกระตุ้นเร้าให้ได้ฝึกฝนวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการอยู่เสมอ ซึ่งสามารถฝึกให้นักเรียนได้บูรณาการ วิธีคิดหลายๆ แบบของโยนิโสมนสิการเชื่อมโยงเข้าไปด้วยกันได้ ทำให้นักเรียนรู้จักคิดอย่างมีระเบียบ มีสติสัมปชัญญะ มองทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง รู้จักค้นหาความจริงก่อนที่จะตัดสินใจบนพื้นฐานของความคิดที่ถูกต้อง ด้วยวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการและเมื่อคิดถูกก็ย่อมตัดสินใจกระทำการที่ถูกต้องได้ประโยชน์อย่างแท้จริง

ภาพรวมของหนังสือเล่มนี้ หนังสือเรื่อง “วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม” เป็นหนังสือในหมวดศาสนา ซึ่งเล่าให้เห็นถึงคุณค่าของวิธีคิดตามหลักพุทธธรรมที่ช่วยให้ผู้อ่านมีหลักคิด แนวคิดที่ถูกต้อง เพื่อเกิดความสงบสุขภายในจิตใจ

หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาในการนำหลักคิดแบบโยนิโสมนสิการมาแสดงแนวคิดหรือกระบวนการคิดเพื่อเป็นหลักในการดำเนินของชีวิต โดยในหลักโยนิโสมนสิการที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น เป็นหลักที่ว่าด้วยการมองโลกตามความเป็นจริงหรือมองตามเหตุคือ มองตามสิ่งที่ทั้งหลายมันเป็นของ มัน ไม่ใช่สิ่งที่เราอยากให้มันเป็น จะเห็นว่าถ้าเรานำแนวคิดโยนิโสมนสิการมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้ความคิดไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ปรุงแต่ง และสามารถใช้ความคิดแก้ไขปัญหาให้ชีวิตมีความสุขได้

เนื้อหาจากหนังสือเห็นได้ชัดว่า ในการดำเนินชีวิตแต่ละวัน ถ้าเรามีหลักหรือแนวทางที่ดีที่ควรยึดถือมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตัวเอง สิ่งเหล่านั้นก็จะส่งผลดีต่อผู้อื่น และสิ่งรอบข้าง เพราะเราดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรมที่ไม่ทำให้ใครเดือดร้อน ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่ดีและถูกต้องที่ควรปฏิบัติ จะเห็นว่าในสังคมปัจจุบันนี้มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจนแตกต่างทั้งทางการคิด การใช้ชีวิต จนบางครั้งอาจก่อให้เกิดความขัดแย้ง ใส่ร้ายป้ายสี และทะเลาะวิวาทจากความคิดที่สวนทางกัน เป็นเหตุให้ในสังคมมีความรุนแรงมากขึ้น ควรจะนำหลักการนี้หรือทำความเข้าใจกับตนเองให้ดีกว่านั้นว่า สิ่งไหนที่ควรปฏิบัติ ควรทำสิ่งไหนที่เหมาะสม ถูกต้อง และควรคิดอย่างไรกับสภาวะเหตุการณ์นั้น ๆ เพราะเราเป็นส่วนหนึ่งในสังคม ไม่มีใครเป็นใหญ่ เรามีความเสมอภาคซึ่งกันและกัน ควรจะทำให้สังคมมีความสุขและน่าอยู่ต่อไป

อีกทั้งเป็นหนังสือเน้นไปที่คำสอนของโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นคำสอนเกี่ยวกับวิธีคิดตามหลักพุทธธรรมที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการดำเนินชีวิตของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี

จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้คือ หลักพุทธธรรมนี้ มีความสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะทำการศึกษาและนำมาปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์เรา เพราะหลักพุทธธรรมนั้นเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่มีเนื้อหาลุ่มลึก หลากหลาย และหากพิจารณาถึงลักษณะความสำคัญที่จะนำมาถ่ายทอด เผยแผ่แล้วก็จะพบว่า มีคุณลักษณะเด่นอยู่ ๓ ประการ คือ

ประการที่ ๑ หลักพุทธธรรม เป็นอรรถกถาร่วมสมัย ที่แสดงหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาทได้อย่างบริสุทธิ์ ชัดตรงต่อคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นอย่างดี

ประการที่ ๒ หลักพุทธธรรม เป็นการนำเสนอหลักการและสาระสำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างครบถ้วน รอบด้าน ครอบคลุมและเป็นระบบอย่างชัดเจน เท่าที่ระบบในปัจจุบันจะพึงมีได้ ไม่ว่าจะเป็นการนำเสนอหลักความจริงทั้งในส่วนที่เป็นสังขธรรมหรือโลกุตตรธรรม กับหลักจริยธรรมหรือโลกียธรรม ยิ่งกล่าวไปถึงหลักองค์ประกอบแห่งการดำรงอยู่ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันทั้งในส่วนที่เป็นชีวิต สังคม และธรรมชาติ หลักแห่งชีวิตทั้งในส่วนที่เป็นพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา ซึ่งหลักที่กล่าวมาทั้งหมดจึงทำให้เห็นองค์รวมแห่งระบบคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน

ประการที่ ๓ หลักพุทธธรรม เป็นหลักที่มีมาตรฐานและเกณฑ์ของความเชื่อและการปฏิบัติของชาวพุทธทั่วไป ทั้งในระดับชาวบ้านและพระภิกษุ รวมทั้งขจัดความคลุมเครือ ความสับสน การเข้าใจผิดในหลักพุทธธรรม ตลอดจนจนเป็นการฟื้นฟูสาระสำคัญบางอย่างของพระพุทธศาสนาที่ถูกละเลยและสูญหายไป เช่น ความเข้าใจในเรื่อง กฎแห่งกรรม, ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ นิพพาน หรือแม้กระทั่งเรื่องความสำคัญของสงฆ์และสถาบันสงฆ์ เป็นต้น

ในส่วนที่ยังเป็นจุดด้อยของหนังสือนี้คือ เป็นหนังสือที่คัดมาจากหนังสือพุทธธรรม ของ พระธรรมปิฎก เช่นเดียวกัน หากแต่ถอดเอาเฉพาะหลักการคิดมาเท่านั้น ส่วนข้อด้อยอีกประการหนึ่ง คือเป็นเนื้อหาอ่านยากสำหรับผู้ที่ไม่มีความรู้ทางด้านภาษาบาลีหรือภาษาธรรมะ เพราะมีศัพท์ทาง พระพุทธศาสนาอยู่หลายแห่ง ผู้อ่านจึงจำเป็นต้องมีความรู้ทางพระพุทธศาสนาดีพอสมควร ถ้า ไม่เช่นนั้น จะทำให้ความเข้าใจในหนังสือเล่มนี้ยากและไม่ตรงจุดประสงค์ของผู้เขียน ดังนั้น หนังสือ เล่มนี้จึงเหมาะสำหรับท่านที่มีความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนาอยู่บ้าง หนังสือเล่มนี้จึงเป็นหนังสือ อยู่ในวงจำกัดเฉพาะทาง

หนังสือเล่มนี้ถือได้ว่า โยนิโสมนสิการเป็นหลักธรรมภาคปฏิบัติที่ได้รวบรวมจากคัมภีร์ แล้วนำมาประมวลเป็นวิธีคิดประเภทต่าง ๆ พร้อมทั้งจะนำไปใช้ประโยชน์ได้ตลอดเวลา ทั้งใช้แทรกอยู่ใน การดำเนินชีวิตประจำวัน เริ่มตั้งแต่ “การวางใจ วางท่าที การตั้งแนวความคิด หรือ ทางเดินกระแส ความคิด การทำใจ การคิดการพิจารณา” โดยอาศัยหลักธรรมที่ได้ประมวลเป็นหลักธรรม หรือ วิธี คิดแนวพุทธ 10 แบบ เมื่อเกิดการรับรู้ประสบการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ในทางที่จะไม่ก่อให้เกิด ปัญหา ไม่ให้มีโทษ แต่ให้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ทั้งตนเองและผู้อื่น เพื่อความเจริญอกงามแห่ง ปัญญาและกุศลธรรม เพื่อเสริมสร้างนิสัยและคุณลักษณะที่ดี เพื่อความรู้ตามเป็นจริง เพื่อฝึกอบรม ตนในแนวทางที่นำไปสู่ความสุขขั้นสูงสุด คือหลุดพ้นเป็นอิสระ เป็นธรรมที่เป็นบุพภาคแห่ง มัชฌิมาปฏิบัติ ควบคู่กับ ปรัตโยสยะ เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างบุคคลกับโลกหรือสภาพแวดล้อม ภายนอกในทางจิตใจ อันได้แก่ ท่าทีแห่งการรับรู้และความคิดซึ่งเป็นที่แห่งปัญญาหรือการคิด ตามความเป็นจริงนั่นเอง